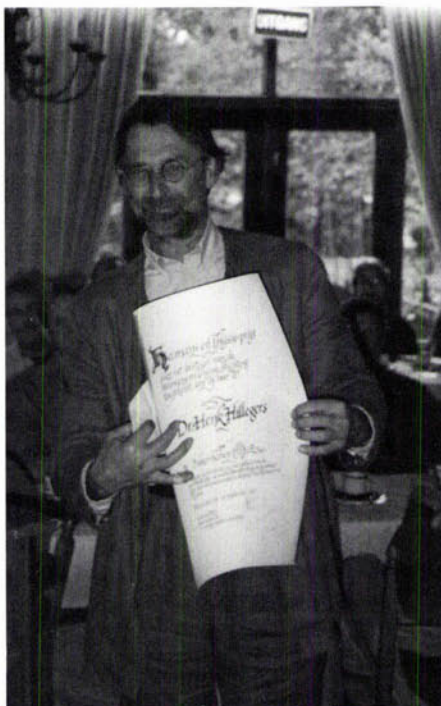

DE HEIMANS EN THIJSSE PRIJS VOOR HENK HILLEGERS

Tijdens een feestelijke en zeer druk bezochte bijeenkomst in de Geulhemer Molen te Geulhem (gemeente Valkenburg), vond vrijdag 19 september jl. de officiële uitreiking plaats van de Heimans en Thijsse Prijs 1997 aan Henk Hillegers, free-lance adviseur voor natuurbehoud en natuurbouw in Zuid-Limburg.

Het was de eerste maal in het inmiddels 42-jarig bestaan van de Heimans en Thijsse Prijs dat deze prestigieuze prijs buiten Amsterdam (traditioneel trouw in de Koningszaal van Artis) werd uitgereikt. De uitreiking vond ditmaal namelijk plaats 'op locatie', dat wil zeggen in het werktrein van de laureaat.

Dr. Hillegers, een goede bekende en trouw lid van ons Genootschap, is de prijs toegekend vanwege zijn veelzijdige naspeuringen naar het eigene van het landschap, cultuurhistorie, flora en fauna van Zuid-Limburg. Hij heeft onderzoek verricht naar de Zuidlimburgse stinzenflora, de oorsprong van het Mergellandschap en het terugfokken van dit voor de Zuidlimburgse 'heide' (kalk- en heischrale (helling)graslanden) zo belangrijke schapenras en naar de oude, verdwenen, aan onkruiden rijke (rogge)akkers in het Zuidlimburgse land. Door

De laureaat Henk Hillegers met de oorkonde behorende bij de Heimans en Thijsse Prijs (foto: B. Graatsma).

zijn onderzoek graast thans het Mergellandschap weer op de Zuidlimburgse 'heide' en worden de akkeronkruidrijke akkers in ere hersteld. Voorafgaande aan de feitelijke prijsuitreiking door Dr. Jaap Mennema, coördinator van de Commissie Publiciteit van de Heimans en Thijsse Stichting, werd door Dr. Joop Schaminée, lid van het Algemeen Bestuur, een boeiende en zeer toepasselijke rede gehouden waarin de vele bijzondere verdiensten van de laureaat belicht werden. Aangezien Henk Hillegers zich zeer verbonden voelt met het Natuurhistorisch Genootschap (zo maakt hij al bijna 25 jaar deel uit van de redactie van dit Maandblad), vindt U hieronder de tekst van die rede in haar geheel afgedrukt. Voorafgaande aan de rede van Dr. Schaminée gaf Ir. A. Bakker, coördinator van de Commissie Prijzen en Subsidies van de Heimans en Thijsse Stichting, een uitvoerige toelichting op de Heimans en Thijsse Prijs. Aangezien deze voordracht een goed beeld geeft van het ontstaan en de geschiedenis van zowel de Stichting als de Prijs, treft U ook van deze rede de tekst hieronder aan.

B.G. Graatsma, hoofdredacteur

DE 'HEIMANS EN THIJSSE PRIJS'

Inleidende voordracht, gehouden ter gelegenheid van de uitreiking van de Heimans en Thijsse Prijs te Geulhem op 19 september 1997

Ir. A. Bakker

De Heimans en Thijsse Prijs is een natuurprijs. Het is een bijzondere en eervolle prijs, die slechts aan weinigen wordt toegekend. Immers, het gaat om mensen of instellingen, die, werkend in het voetspoor van de natuurliefhebbers Eli Heimans en Jac.P. Thijsse, een bijzondere aandacht op zich hebben gevestigd. Hetzij door natuuronderzoek, hetzij door grote verdiensten voor de natuurbescherming, hetzij door grote gaven bij de verspreiding van enthousiasme voor de natuur. Hierbij gaat het niet alleen om hen die beroepshalve met de natuur bezig zijn, maar zeker ook om hen die als amateur in schaarse vrije tijd zich met dit werk bezig houden. Heimans en Thijsse waren immers, in zekere zin, ook amateurs.

Sinds de instelling van de prijs, in 1955, vond slechts 40 maal een uitreiking plaats. Dit gegeven is reeds een indicatie voor de hoge eisen die aan mogelijke laureaten worden gesteld.

Wat houdt de prijs in? Allereerst – dat vinden wij als bestuur, maar veel laureaten denken daar ook zo over – is er de erkenning en de eer, dat de laureaat zijn naam verbonden weet met die van Heimans en Thijsse. Voorts een geldbedrag, geheel naar eigen idee te besteden en tenslotte een fraaie oorkonde met de bevestiging van zijn of haar benoeming tot verdienstelijk navolger van Heimans en Thijsse.

Is het nog nodig om Eli Heimans en Jac.P. Thijsse nader aan U voor te stellen? Zo ja, dan zeer beknopt en draaien wij de klok even ca. 100 jaar terug en belanden wij in een tijdperk dat de toen nog vele wilde natuur om ons heen vrijwel onbekend was, zelfs onbemind. Dat geldt dan niet voor de beide jonge Amsterdamse onderwijzers Heimans en Thijsse. Zij verdiepten zich in de natuur, hadden oog voor landschappen, planten en dieren, ontdekten bijzonderheden over hun manier van leven, werden steeds enthousiaster, schreven boeiende, meeslepende verhalen over hun bevindingen en wisten zich tenslotte omringd door zeer velen uit alle lagen van de bevol-

king, die in hun natuurbeleving gingen delen. Waarlijk pioniers, die een ommekeer teweeg brachten in de verhouding van de mens tot de natuur. Heimans en Thijsse waren goede vrienden. Zij werkten nauw samen, onder meer als schrijvers van diverse natuurboeken.

Beiden hadden iets met Limburg, met name Zuid-Limburg. Heimans schreef er zijn befaamde boek *Uit ons Krijtland*: nog steeds zeer lezenswaard en daarom leeft bij onze stichting de hartewens, dat na zoveel tientallen jaren, eens een herdruk zal verschijnen. Thijsse werd geboren in Maastricht. De Maastrichtenaren zijn hem niet vergeten, denkend aan alle activiteiten aldaar tijdens het recente *Thijsejaar**. Het zou te ver voeren om alle verdiensten van beide heren voor de natuur hier nader te belichten. Dan zou ik het moeten hebben over de vernieuwende onderwijsmethoden, die Heimans ontwikkelde voor de lessen in de natuurlijke historie en waarmee hij tallozen voor hun leven lang aan de natuur wist te binden.

Dan zou ik het ook moeten hebben over de rol van Thijsse als medeoprichter van de Vereniging Natuurmonumenten en zijn vele boeken die ook thans nog graag worden gelezen. Denk bv. aan de Verkade-albums.

Keren wij terug tot de Heimans en Thijsse Prijs. Heimans overleed in 1914. Vrienden en bewonderaars richtten de Heimansstichting op en zamelden geld in om alsnog een oude wens van Heimans te kunnen realiseren: de oprichting van een natuurhistorisch museum te Amsterdam. Dat museum is er, ondanks de inzet van de stichting, helaas nooit gekomen. Thijsse overleed in 1945. Dit leidde enkele jaren later tot de oprichting van de Jac.P. Thijssestichting. Ook deze stichting kon over een klein kapitaal beschikken, namelijk het geldbedrag dat aan Thijsse zou zijn overhandigd op zijn 80ste verjaardag, bijeengebracht door velen, die Thijsse niet alleen als natuurr-

vriend, maar ook als mensenvriend eer wilden bewijzen. Het cadeau heeft Thijssse echter niet meer bereikt. Hij overleed enkele maanden voor die bewuste verjaardag. Beiden hadden dus hun eigen stichting. Maar evenals Heimans en Thijssse elkaar vonden in hun liefde voor de natuur, zo vonden ook de beide stichtingen elkaar. Zij fuseerden en gingen na nog enkele fusies met nauw verwante organisaties tenslotte over in de Heimans en Thijssse Stichting.

Een bijzondere overweging van de Heimansstichting en de Thijsssestichting om verder samen te gaan was de gedachte die bij beide besturen tegelijkertijd leefde om een natuurprijs in het leven te roepen. Geen gekke gedachte! Immers, zo luidde de redenering, ons kapitaal en de revenuen uit dat kapitaal komt in feite toe aan onze

naamgevers Heimans en Thijssse. Waarom dan niet, bij hun ontstentenis, aan diegenen, die het werk van beide pioniers op verdienstelijke wijze hebben voortgezet? En zo werd besloten en genieten dus onze laureaten het voorrecht dat zij, in meer dan één opzicht tot erfgenamen van Heimans en Thijssse zijn verklaard!

**) - Natuurhistorisch Maandblad jrg.84, afl.1 (januari 1995) en afl. 12 (december 1995); jrg. 85, afl.12 (december 1996).*

- 'Onbekommerd' in de voetsporen van Jac.P. Thijssse. Jac.P. Thijssse wandeling Maastricht. Bart Graatsma & Tineke de Jong, 1995. Maastricht, CNME. (Tweede, gewijzigde druk, 1997).

HENK HILLEGERS: EEN BIOLOOG IN SCHAAPSKLEREN

Laudatio, gehouden ter gelegenheid van de uitreiking van de Heimans en Thijssse Prijs te Geulhem op 19 september 1997

Joop H.J. Schaminée

Mijnheer de voorzitter, Dames en Heren, Beste Henk,

Dit is de eerste keer dat de Heimans en Thijssse Prijs wordt uitgereikt aan een buitenlander. Woonachtig te Lanaken in België is onze laureaat van vandaag echter alles behalve een buitenlander en tegelijkertijd alles behalve een Nederlander, of beter gezegd, alles behalve een 'holländer'. Henk Hillegers is een kind van deze streek, een geboren en getogen Limburger, en in alles dat hij tot stand heeft gebracht (en dat is veel), weerklinkt de stem van het Mergelland. Het simpele feit alleen al dat onze Stichting bij hoge uitzondering de Koningszaal van Artis in Amsterdam heeft verlaten om de prijs hier in Geulhem te overhandigen, spreekt boekdelen.

Henk Hillegers toespreken is vrijwel onmogelijk zonder naar anekdotes te grijpen. Ik wil U mee terugnemen naar 10 juni 1980, naar mijn eerste ontmoeting met Henk Hillegers op, hoe kan het ook anders, de Bemelerberg. Stephan Hennekens en ik hadden zojuist een onderzoek naar het levensritme van de vegetatie op dit schraalland afgesloten en de resultaten daarvan in *De Levende Natuur* gepubliceerd, waarop we een schrijven van ene Hillegers kregen met daarin een aantal kritische vragen. Waar die Groene nachtorchis in het verleden dan wel op de Bemelerberg gestaan had? Henk had gelijk; de soort was alleen in de omgeving van de Bemelerberg waargenomen, niet op de helling zelf. Een afspraak was snel gemaakt en we ontmoetten elkaar in het veld. De reden van het noemen van mijn herinnering is de volgende: ik had het gevoel dat ik in een uur tijd meer geleerd en gezien heb dan gedurende mijn drie maanden onderzoek. Henk wees ons op de dassenpaadjes die te herkennen zijn aan een enkele haar aan een prikkeldraad of ander obstakel, hij toonde ons spijkers in de mergelwand bij de ingang van de grotten waar de kluizenaar zijn leipeer had vastgemaakt, hoe je van Fluitekruid inderdaad een fluitje kunt snijden, hoe een koe graast en hoe een schaap, en dat alles op de dag van Sint Rosa, een heilige die onder andere in Sittard en Sibbe wordt aanbeden. Wanneer men hoopt op mooi weer, bijvoorbeeld bij een bruiloft, is 't het gebruik om in de aan haar toegewijde kapel of kerk een 'vorst met twee eieren' neer te leggen. Ik moet eerlijk toegeven: sinds die eerste ontmoeting met Henk spreek ook ik met ontzag over Mergellandschapen en noem ik de Texelaar al gauw een grasvarken.

Henk is dus een voortreffelijk waarnemer en een heerlijk verteller. Het is zeer verleidelijk om daarover verder uit te weiden, maar ik wil zijn verdiensten voor het natuur- en cultuurbehoud toch wat gestructureerder voor U neerzetten. Zijn belangrijkste inbreng in de natuurbescherming bewaar ik voor het laatst; eerst wil ik een aantal misschien wat minder bekende elementen van zijn werk memoreren. Om te beginnen heeft Henk zich, met name in zijn studietijd in Groningen, beziggehouden met stinzenplanten, een onderwerp dat destijds veel minder gemeengoed was dan hedentendage. Onder meer zijn doctoraalverslag handelt over dit onderwerp, waarbij vooral het voorkomen van Bosgeelster en Schedegeelster in dit milieu belicht wordt. Speciale belangstelling heeft Henk steeds getoond voor de geleidelijk uit ons landschap verdwijnende besdragende struiken Gele kornoelje en Jeneverbes. Voor de Jeneverbes is zelfs een compleet scenario ontwikkeld om deze soort op een zo natuurlijk mogelijke manier op de Zuidlimburgse hellingen terug te krijgen. Centraal daarin staat de zogenaamde 'zaadbrontuin', een door Victor Westhoff geïntroduceerd begrip. Men moet zich daarbij voorstellen dat jonge struiken in belendende percelen worden geplant, in de hoop dat ze van daaruit via hun zaden in staat zullen

zijn de beoogde terreinen te koloniseren. Minder vaak genoemd maar daardoor niet minder belangrijk en zeker niet minder leesbaar zijn de artikelen van Henk die handelen over het uitstervende ambacht van blokbreken, en zijn verhandelingen over Struikheide en de drie Nederlandse soorten Ratelaar in het Zuidlimburgse.

Zijn grote werk is echter ongetwijfeld zijn bijdrage aan het herstel van de schraallanden in Zuid-Limburg. Werkelijk zo'n beetje alles is daarvoor uit de kast gehaald, variërend van het terugfokken van het oorspronkelijke heideschaap in Zuid-Limburg (het Mergellandschaap, inmiddels een beschermd huiskierrass), gesprekken met de laatste scheper, uitgebreid toponiemen-onderzoek, zorgvuldige botanische en faunistische inventarisaties, en niet te vergeten het telkenmale weer opnieuw de discussie voeren met de verantwoordelijke beleids- en natuurbeschermingsinstanties. De resultaten zijn door Henk vastgelegd in diverse publicaties, waarvan de veel geciteerde Bemelerberg-bundel uit 1984 ("De Bemelerberg, een bundel artikelen over de natuur- en cultuurhistorische betekenis van een droog schraalland-reservaat in Zuid-Limburg"), en zijn proefschrift uit 1993 ("Heerdgang in Zuidelijk Limburg") de belangrijkste zijn. Het echte resultaat is echter buiten te bewonderen, en in het programma van deze dag is daar gelukkig ook veel ruimte voor gemaakt. We zullen vanmiddag zien dat het opnieuw invoeren van een beweidsregime met Mergellandschapen sedert het begin van de jaren tachtig niet alleen heeft geresulteerd in een uitbreiding van het areaal aan Kalkgrasland (*Gentiano-Koelerietum*) en een toename van de soortenrijkdom, maar dat het gevoerde herstelbeheer ook een positieve uitwerking heeft gehad op nauwverwante gemeenschappen van droge hellingen, waaronder de Associatie van Tengere vetmuur (het *Cerastietum pumili*) op rotsrichels boven mergelgroeven, en de Associatie van Betonie en Gevinde kortsteel (*Betonico-Brachypodietum*) op plaatsen waar het krijtgesteente is afgedekt met afgeschoven pleistocene grind- en lössafzettingen.

In de persoon van Henk Hillegers wil de Heimans en Thijssse Stichting tevens zijn vele kompanen in het Zuidlimburgse eren, die zich samen met Henk (geheel in de stijl van Heimans en Thijssse) hebben ingezet voor het behoud van het waardevolle erfgoed van deze streek, en daarmee feitelijk ook de vorm van natuurbeheer die wordt nagestreefd. Wij dienen ons namelijk te realiseren dat het Zuidlimburgse heuvelland bij uitstek een voorbeeld is van een oud cultuurlandschap, een agrarisch landschap dus. De aanwezige graslanden zijn zonder uitzondering voorbeelden van half-natuurlijke gemeenschappen, dus afhankelijk van interne beheersmaatregelen. Zelfs de graslanden van bijvoorbeeld de kalkrotsrandjes en de zinkweiden zijn afhankelijk van menselijk ingrijpen, alleen al in zoverre dat hun bestaansvoorwaarden uiteindelijk door de mens zijn gecreëerd: het graven van mergelgroeven of de winning van metaalertsen. Het siert Henk Hillegers dat hij open staat voor andere ideeën op plaatsen waar die realiseerbaar zijn, zonder echter ook maar een millimeter toe te geven op plaatsen waar dat niet kan. Met andere woorden: het spanningsveld tussen natuurontwikkeling en agrarisch natuurbeheer wordt niet op de spits gedreven, maar juist verkleind door aan te geven waar en onder welke omstandigheden kansen liggen voor nieuwe ontwikkelingen, maar ook door aan te geven wanneer ingrepen als beweiding met oude huiskierrassen blijvend noodzakelijk zijn voor het behoud van onze natuur.

Henk, ik wil jou, en met jou ook je vriendin Ineke, van harte feliciteren met deze erkenning.

Ik dank U voor Uw aandacht.